

ВПРАВИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Зарубіжна література

Зарубіжна
література

Методичні рекомендації і особливості предмету

Формування соціальної та громадянської компетентності на уроках зарубіжної літератури в межах змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на розвиток соціальної активності особистості, формування відповідального члена громади та суспільства, національно свідомого, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, орієнтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку суспільства.

Розвиток соціальної та громадянської компетентності може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), розвиток розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та формування ціннісних ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Навчання про:

- кращі здобутки і художні відкриття зарубіжної літератури (оригінальної і перекладної);
- специфіку художньої літератури, що сприяє формуванню якостей громадянина України, усвідомленню своєї належності до світової спільноти;
- багатоманітність культурного простору національних літератур світу, традиції, звичаї інонаціональних культур;
- художню літературу різних країн і народів у контексті збереження миру й демократичних цінностей
- теми і проблеми: «митець і суспільство», «людина і суспільство», «жінка і чоловік», «батьки і діти», самотності, відчуження, відповідальності, самоцінності та самоствердження особистості в суспільстві;
- морально-правові взаємини у сім'ї, колективі, суспільстві;
- моделі неконфліктної поведінки і досягнення консенсусу.

Навчання для розвитку розуміння і особистого ставлення:

Розуміння

- змодельованого в текстах національного, етнокультурного і громадянського досвіду;
- психоемоційного переживання порушених у творах проблем, художніх образів, ідей, які формують громадянські компетенції, зумовлені синтезом національного та загальнолюдського;
- свідомого вибору моделей поведінки з орієнтацією на систему правових норм і загальнолюдських моральних цінностей;
- пріоритету прав людини, поваги, цінності демократичного суспільства;
- особливої ролі ініціативи в демократичному суспільстві;
- правових норм та звичок у повсякденному житті;

Формування

- світогляду на основі духовних цінностей;
- расової, етнічної, соціальної, ґендерної, релігійної толерантності;
- почуття відповідальності за прийняті рішення та їх виконання;
- поваги до різних мов, культур, традицій, толерантного ставлення до всіх рас, народів, народностей і національностей;
- досвіду громадянської поведінки (прояви громадянських почуттів, зокрема в ситуації ризику, протидія аморальним явищам, відстоювання прав людини);
- громадянського і державницького світогляду особистості;

Здатності

- до міжкультурної, взаємодії;
- поцінування людської гідності;
- виявляти нетерпимість до дискримінації, расизму, уникати дискримінації інших у ході спілкування;
- формувати й аргументовано обстоювати власну думку щодо суспільно-політичних питань, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів;
- критичного мислити та оцінювати тексти суспільно-політичного змісту, медійні та літературно-критичні матеріали;
- сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у міжкультурному контексті та в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості.

Навчання через практичний досвід:

- створення на уроці творчого процесу, в якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу;
- під час вивчення біографічного контексту акцентування уваги на активній громадянській позиції та ролі митців зарубіжної літератури у суспільно-політичних процесах;
- використання активних, продуктивних форм, прийомів, видів навчальної діяльності;
- включення учнів у види діяльності, що забезпечують художнє переживання прочитаного;
- учнівські творчі роботи (твори-роздуми, есеї, дослідження, відгуки на прочитаний твір, створення сенканів, захист учнівських проєктів, написання листів, звернень тощо).

Приклади вправ

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонуваної вправи
5	Світ дитинства. Елеанор Портер. «Полліанна». Роль Поліанни в житті жителів міста Белдінгсвіля.	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє важливість вияву ініціативи та відповідального ставлення в суспільному житті; що індивідуальні сильні сторони є значним потенціалом для спільноти; • усвідомлює загальну природу відповідальності, яку мають поділяти всі стосовно суспільних проблем 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • навички участі; • усвідомлення власної ідентичності; • уміння працювати в групі.

Вправа «Сильні сторони особистостей як потенціал для суспільства»,

5 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Голлоб Р., Вайдингер В. «Зростаємо в демократії»: плани уроків для початкового рівня з питань ОДГ/ОПЛ, с. 25.

Мета

Дати розуміння, що різні сильні сторони особистості комбінуються для досягнення успіху; що, проявляючи ініціативу та відповідальне ставлення, набуваєш сили для позитивних змін життя громади.

Інструкція

Учні отримують завдання взяти участь у трикроковій дискусії.

1. Індивідуальна робота: поміркуйте про сильні сторони, які ви маєте, та напишіть їх назви на аркуші паперу (2 хв.).
2. Робота в парі: обговоріть, у яких ситуаціях ці сильні сторони можуть допомогти вашому класу (3 хв.).
3. Робота у четвірках: обговоріть, як сильні сторони малої групи можна використати у ситуаціях, що відбуваються поза шкільним життям: в родині, з сусідами, на гуртку, в місцевій громаді тощо (3 хв.).

Спільне обговорення результатів: презентація кожною групою обговореної ініціативи (сильні якості групи та ситуація, в якій ці якості можна було б використати) (7 хв.).

Підсумки

Орієнтація на усвідомлення учнями важливості прояву ініціативи та відповідального ставлення до соціальних проблем суспільства, потенціалу використання особистісних сильних сторін та здібностей як джерела сили для спільноти; проведення паралелі між прикладом участі, відповідальності та впливу головної героїні роману Поліанни на вирішення проблем громади і особистими можливостями учнів.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
6	Пригоди і фантастика. Жуль Верн «П'ятнадцятирічний капітан». Проблема рабства в романі.	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює роль знань та особистої ініціативи у подоланні життєвих перешкод, повагу до прав людини і розуміння відповідальності, яка з цим пов'язана, • виявляє нетерпимість до дискримінації, расизму тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • повага права кожного на свободу, захист від рабства та примусової праці; • уміння аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо суспільних проблем; • навички критичного опрацювання інформації.

Вправа «Репортаж «Торгівля людьми, або Рабство по-сучасному»,

6 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з навчання дітей правам людини «Компасіто», с. 320.

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 610.

Мета

Розкрити проблему сучасного рабства, формувати повагу до прав людини і розуміння відповідальності, яка з цим пов'язана, акцентувати увагу на відповідальності громадян – дотримання закону.

Інструкція

1. Учні об'єднуються в 4 групи та отримують завдання підготувати короткі замітки (5–7 речень) для репортажу «Шкільних новин».

Способом жеребкування групи обирають теми заміток: «Форми сучасного рабства», «Законодавство та відповідальність за торгівлю людьми», «Шляхи потрапляння до тенет торгівлі людьми», «Способи захисту від торгівлі людьми».

Для підготовки заміток учні можуть використати:

- Роздатковий матеріал: стаття 4 «Заборона рабства та примусової праці» Європейської конвенції про захист прав людини (версія для дітей) («Компасіто», с. 320) або Європейська конвенція про захист прав людини (спрощена версія) («Компас», с. 610);
  - Інтернет-мережу;
  - газети, журнали.
2. Презентація міні-репортажів (кожна група обирає одного учасника – репортера, який має повідомити підготовлену інформацію).
  3. Учні отримують домашнє завдання: підготувати для шкільної газети статтю «Торгівля людьми, або Рабство по-сучасному», об'єднавши підготовлену групами інформацію.

Підсумки

Орієнтація на розуміння учнями, що заборона рабства і примусової праці є одним із «абсолютних прав»; усвідомлення особистої відповідальності й причетності до суспільних проблем та відповідальності держави за порушення прав людини; знання, як у сучасному світі можна протидіяти рабству та примусовій праці, у тому числі дитячій праці (знання про існування проблеми, шляхи потрапляння до тенет торгівлі людьми, способи захисту, телефони «гарячих ліній» тощо); проведення паралелі з твором, де автор виступає проти рабства чорношкірих африканців колонізаторами та їхніми ж, ворожими племенами.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
7	Сучасна література. Я і світ. Айзек Азімов. «Фак». Роздуми про майбутнє людини і людства.	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозує загрози, пов'язані з науково-технічним прогресом; • усвідомлює особисту роль та відповідальність за майбутнє. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • вміння висловлювати свої думки та аргументувати власну позицію; • навички участі; • уміння працювати в команді.

Вправа «Наше майбутнє»,

7 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 214

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 511 (Глобалізація).

Мета

Орієнтувати на розуміння, що почуття відповідальності за свою діяльність та її результати дає змогу адекватно й об'єктивно оцінювати себе як частинку суспільства, як соціального діяча та громадянина.

Передумови

Учитель та учні розглядають особливості жанру «наукова фантастика», що ставив і розв'язував соціально-естетичні проблеми зображення моделі майбутнього, відповідальності людей науки і людей, що відповідають за науку; обговорюють проблематику науково-фантастичних творів Айзека Азімова: людина та досягнення науки і техніки, людина і цивілізація, відповідальність учених за наслідки відкриттів.

Інструкція

- Учитель пропонує учням озвучити свої думки про те, як змінилося суспільство протягом певного часу. Можна продемонструвати старі фотокартки: як місцева площа міста/села виглядала десять чи двадцять років тому. Також можна подумати про глобальні зміни. Наприклад, про те, що тридцять років тому Інтернет був предметом наукової фантастики, але наразі підключення до Інтернету є в багатьох школах, бібліотеках, будинках.
- Після короткого обговорення учасники об'єднуються в групи по 3–4 особи.
- Завдання групам: зробити ескіз міст майбутнього, які відображають їхні ідеали і прагнення.
- Для виконання вправи можна представити орієнтовний перелік запитань:
  - Хто буде жити тут? Люди, які народилися тут, або новачки? Якого віку вони будуть?
  - Яким буде їхнє повсякденне життя? Як вони будуть їздити та подорожувати? Яким буде навколишнє середовище?
  - Якими будуть їхні будинки?
  - Якими будуть їхні школи?
  - Яке наукове відкриття чи нова технологічна розробка змінить нашу свідомість? Якими можуть бути її переваги та загрози для розвитку суспільства?
- Орієнтовні запитання для загального обговорення:
  - Як ви почувалися у ролі творців майбутнього?
  - Який аспект було висвітлити найважче? Чому?
  - Від чого залежатиме — позитивними чи негативними будуть наслідки для людини, планети, всесвіту від практичного застосування наукового відкриття?

Підсумки

Орієнтація учасників на розуміння того, що майбутнє не є визначеним, це те, що ми робимо та за що маємо нести відповідальність, у тому числі навчитися поводитися з власними знаннями, зберегти планету для наступних поколінь; від того, як використовуються практично наукові досягнення, залежить майбутнє людства (реальним прикладом безвідповідального ставлення може стати Чорнобильська катастрофа).

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
8	У пошуках себе і високого польоту. Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Проблема відповідальності у творі.	<ul style="list-style-type: none"> розмірковує про відповідальність як термін, що пов'язаний з людьми, об'єктами та завданнями; усвідомлює зв'язок між обов'язками та відповідальністю; розуміє особисту відповідальність перед людьми. 	<ul style="list-style-type: none"> відповідальність; навички участі; знання самого себе та критична самооцінка; розуміння світу та його критична оцінка.

Вправа «Відповідальність. Учні обговорюють основи відповідальності», 8 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Голлоб Р., Вайдингер В. «Зростаємо в демократії»: плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини», с. 79.

Мета

Сформувати розуміння взаємозв'язку між обов'язками та відповідальністю; підвищити обізнаність учнів стосовно відповідальності у професійній діяльності.

Передумови

Учитель обговорює за що і за кого почував себе відповідальним маленький принц, у чому проявлялася його відповідальність?

Інструкція

- Учитель демонструє схему з заголовком «Беремо відповідальність за...». Навколо схеми вчитель кладе різні фото з журналів: тварина, група людей, одна особа, дитина, озеро/річка, їжа, меблі, серце, сміття...
- Учні залучаються до обговорення проблеми, суть якої відображено у схемі:
  - що означає взяти відповідальність за когось?
  - подумайте, що є складним у цьому? Що вам у цьому подобається?
 Після короткої дискусії учні отримують завдання подумати про різні професії, пов'язані з відповідальністю (за іншого/інших, за речі тощо). Список професій записується на дошці.
- Учні об'єднуються в пари (трійки) вибирають професію зі списку та готують (прописують на фліпчартному папері) коротке повідомлення про людину, яка працює в обраній сфері, за такими запитаннями:
  - Яку роботу здійснює ця людина?
  - За кого або за що ця людина відповідальна?
  - Які наслідки для держави, сім'ї, школи, громади будуть, якщо цій людині бракує відповідальності?
  - У чому може виявитися складність для цієї людини?
- Презентація напрацювань (група обирає одного спікера, який повідомляє напрацьовану інформацію).

Підсумки

Орієнтація на усвідомлення того, що відповідальність – одна з найголовніших цінностей у житті; від буденного життя до вибору професії важливим є розуміння рівня обов'язків та відповідальності. Проведення паралелі з твором, автору якого важливіше всього було знайти способи захистити кращі якості в людині – природність, справедливість, відповідальність за свої вчинки.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої справи
9	Просвітництво. Джонатан Свіфт. «Мандри Лемюеля Гуллівера». Сатиричне змалювання державного устрою, законів та звичаїв Ліліпутії.	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє роль ініціативи в суспільстві, набуває вміння брати участь у процесі ухвалення рішень; • усвідомлює відповідальність за прийняті рішення й дії та реалізовує її; • обстоює демократичні цінності. 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність; • вміння формувати особисте ставлення та власні переконання з огляду на наявні правила; • усвідомлення важливості правил та участі кожного для життя і роботи разом.

Вправа «Хороший закон – поганий закон. Що робить закон хорошим?»

9 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Голлоб Р., Вайдингер В. «Живемо в демократії»: плани уроків з питань освіти демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів», с.180.

Мета

Сформувати розуміння необхідності бути обізнаними та усвідомлювати фактори, які визначають, що робить правила/закон хорошим.

Передумови

Учитель та учні обговорюють правила та закони жителів країн, до яких подорожував головний герой Гуллівер.

Інструкція

1. Учитель роздає кожному учневі дві картки – одна з літерою «А» (зелена), інша – «В» (червона).
  2. Далі вчитель пояснює учням, що вони почують про так звані уявні правила (закони) та зможуть вирішити, які ці правила (закони) – хороші чи погані. Для хороших правил/законів вони застосують картки «А», для поганих – «В». Учитель читає закони/правила одне за одним. Кожного разу учні повинні піднімати свої картки залежно від того, як вони оцінюють правило/закон.
  3. Далі вчитель пропонує учням об'єднатися у групи (по 5–6 осіб) та спробувати визначити фактори, що роблять правило/закон хорошим:
Що робить правило/закон хорошим?
  4. Групи повинні представити свої ідеї класу. Учитель спонукає учнів подумати над певною низкою принципів (їх можна записати на дошці), що можуть бути застосованими до законів/правил та що можуть зробити їх хорошими. Зокрема: Рівноправність, Справедливість, Повага, Участь, Відповідальність.
  5. Також учитель може прокоментувати ключові критерії привил/законів:
    - **Корисність** – дає можливість суспільству зручно функціонувати, наприклад, закони, що стосуються безпеки на дорогах.
    - **Загальне благо** – стосується не тільки підтримки особливих груп, а й усіх здорових людей.
    - **Законна сила** – якщо більшість бажає підкорятись, то поліція може легко затримати того, хто порушує закон, тощо.
- Якщо у школі чи класі вироблено певні правила, то саме їх можна використати для аналізу.**
Приклади правил/законів, що їх може використати учитель:
- Усі громадяни повинні сповідувати одну релігію.
  - Убивство – це неприпустимо.
  - Громадянам повинно бути дозволено самим вирішувати, по якій стороні дороги їхати.
  - Не можна говорити неправду.
  - Кожна людина сама визначає рівень особистої відповідальності.

Підсумки

Орієнтир на усвідомлення учнями важливих критеріїв вдалих правил/законів; брати на себе відповідальність означає вирішувати дилеми: збирати інформацію, аналізувати наслідки, визначати пріоритети, ухвалювати рішення; проведення паралелі: головний герой твору Гуллівер, як і його автор, найбільше цінує в житті свободу, обстоює демократичні цінності: рівноправність, справедливість, повагу, відповідальність.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
5	Гуманістичні цінності, втілені у фольклорних творах різних народів. Зв'язок фольклорних жанрів із культурними традиціями різних народів і національностей.	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює існування систем цінностей від особистих до розмаїття культур різних країн; • розкриває гуманістичний зміст, цінності, утілені в фольклорі різних національностей. 	<ul style="list-style-type: none"> • відкритість до інших культур, переконань, поглядів людей; • навички мирного співіснування; • повага до свободи вираження поглядів; • полікультурність.

Вправа «Системи цінностей»,

5 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адаптація Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6, с. 20.

Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адаптація Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6, с. 18 («Пояснення цінностей»).

Мета

Формувати розуміння про існування різних систем цінностей та розмаїття поглядів, вибір цінностей, що ґрунтуються на свободі особистості, думки, віри та самовираження, орієнтир на важливість гуманістичного підґрунтя.

Інструкція

1. Кожному учаснику видається перелік із 20 цінностей, викладений у довільній послідовності: соціальний успіх, кохання, слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, гарне ставлення до себе, рівність, повага інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, конкуренція, здоров'я, патріотизм.
2. Учні працюють у парах. Учитель просить учнів розділити цінності зі списку на три категорії: «У першу слід поставити цінності, які ви вважаєте найважливішими; у другу – менш важливі; і зрештою, у третю – ті, що не можна класифікувати».
3. Обговорення відбувається в групах з іншими парами. Учні збираються у групи по три особи та порівнюють свої системи (списки першої категорії), ставлячи такі запитання:
4. Чому я обрав(-ла) цю цінність як найважливішу?
  - Як дана цінність проявляється в моїй поведінці?
  - Які є перешкоди для її реалізації?
  - Які індивідуальні ставлення є протилежними справжнім колективним зобов'язанням?

Підсумки

Жодна ієрархія не є пріоритетнішою за іншу. Повага до особи є таким принципом і правилом, що робить можливим прийняття або відхилення певних дій відповідно до цінностей. У фольклорі закарбовано цінності народу, взаємодіють культури, перетинаються традиції різних народів, етнічних груп. Так, ми бачимо спільні риси й водночас розбіжності, зумовлені національною своєрідністю. Проте якою б не була ієрархія цінностей в різних культурах – це насамперед гуманістичні цінності: система ідей і поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність, створення умов для її повноцінного життя і фізичного та духовного розвитку.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
6	Генрі Лонгфелло. «Пісня про Гайавату»	<ul style="list-style-type: none"> • уміє аналізувати проблеми, пов'язані з різноманіттям, плюралізмом і мовою ненависті; • розуміє, як свобода вираження поглядів сприяє функціонуванню демократичного суспільства. 	<ul style="list-style-type: none"> • відкритість до інших культур, переконань, поглядів людей; • навички демократичного прийняття рішень; • навички участі у суспільно-політичному житті; • повага до свободи вираження поглядів; • навички ведення переговорів.

Вправа «Різні свободи»,

6 клас

Час: 20 хв.

Використані матеріали

Еллі Кін, Мара Георгеску. Закладки: посібник з протидії ненависті онлайн через освіту з прав людини, с. 60.
Посібник з навчання дітей правам людини «Компасіто», с. 60 («Мир»);
Хартія для кожного, с. 19 («Мирне співіснування»).

Мета

Формувати вміння ухвалювати рішення, вирішувати проблеми, пов'язані з плюралізмом, – для спільного мирного життя.

Інструкція

1. Учасникам пояснюють, що вправа передбачатиме симуляцію, їх об'єднують у групи – дві різні «громади» (іксспратів – дві третини учасників, пастиків – третина).
2. Кожна група займає місце у класі одна навпроти одної та отримує роздатковий матеріал з інформацією про традиції, звичаї та устрій життя своєї «громади».
3. Після того, як кожна «громада» ознайомиться з роздатковим матеріалом, учитель повідомляє учасникам, що через обставини, про які йдеться в роздатковому матеріалі, «громади» будуть змушені жити на одному острові.
  - Двом «громадам» пропонується об'єднатися в одну групу (учасники утворюють спільне коло). Учитель повідомляє інформацію: «Минув рік спільного життя, виник ряд проблем. Напруженість у відносинах між громадами стала більш гострою. Багато людей стурбовані соціальною напругою. Президент запрошує жителів створити робочу групу, щоб спробувати знайти шляхи розв'язання цих проблем».
  - Учасники об'єднуються у невеликі групи, так щоб кожна робоча група мала (приблизно) двох учасників-пастиків і чотирьох іксспратів.
  - Кожна група вивчає проблему, щоб ухвалити рішення щодо її розв'язання. Важливо наголосити, що будь-яка пропозиція повинна виноситися на голосування і має бути схвалена більшістю учасників (у робочій групі). Лише тоді вона буде прийнятою.

Проблема: звіт показав, що рівень безробіття серед пастиків набагато вищий, ніж серед населення в цілому, в парламенті немає жодного представника від пастиків, і лише декілька з них перебувають у керівництві організацій. У звіті також зазначено інші соціальні фактори, наприклад, рівень стресу і психічних захворювань, рівень освіти та злочинності. Пастики мають найгірші показники, ніж будь-які інші суспільні групи. Ставлення до пастиків іншої частини суспільства також вкрай негативне.

- Після опрацювання групи оголошують свої рішення, які записуються на дошці. Цей перелік керівних принципів пропонується для використання жителів острова.

Обговорення

- Що було для вас найважливішим у процесі пошуку рішення?
- Наскільки, на вашу думку, рішення були справедливими у зв'язку з тим, що спільнота іксспратів фактично мала більшість?
- Як ми можемо переконатися, що думки і права меншин справедливо представлені в «реальному» житті?
- Наскільки керівні принципи, прийняті спільнотою, можуть забезпечити комфортне та мирне життя громади?

Роздатковий матеріал

ОСТРІВ ПАСТИК

Ви живете на невеликому острові, кордони якого закриті, на якому ніколи не було іммігрантів, а лише колись давно, що ніхто вже й не пам'ятає, тут була невелика кількість туристів. Ваша громада спокійна і мирна: мир і відсутність конфліктів є традицією на острові і вважається «національним пріоритетом». Існує навіть стаття в Конституції, яка проголошує: ніхто не повинен говорити або робити щось, що може викликати болючі відчуття або засмутити інших. Виконання цієї статті ретельно контролюється, а порушення суворо караються. Вони бувають дуже рідко; набагато простіше домовитися з іншими людьми. Суперечки стали для пастиків неприйнятними – це дуже болюче явище, адже суперечки лише створюють проблеми. Країна називає себе демократичною. Вибори проводяться щороку, і майже всі голосують. Проте зазвичай обираються ті самі люди, адже альтернативна політика обговорюється на острові дуже мало. Загалом, розмови, публічні виступи і навіть засоби масової інформації не відхиляються від думок, прийнятих суспільством за правила, і люди здебільшого не проти цього, оскільки вони забули або не в змозі уявити собі, як по-іншому робити ті чи інші речі.

На острові дуже мало новин про інші місця земної кулі, немає жодної літератури від інших культур та дуже мало змін, бо зміни зазвичай засмучують. Протягом багатьох років люди помітили, що берегова лінія змінилась: рівень моря піднявся, і багато частин землі, яку вони раніше використовували, тепер під водою. Але це не мало значення: землі було достатньо для всіх, і люди, які раніше проживали поблизу берегової лінії, просто переїхали далі вглиб країни. Але в останні роки проблема стала ще гострішою. Деякі люди почали це між собою обговорювати, проблема стала тривожити народ, тож уряд увів на це заборону.

Життя тривало в основному спокійно, передбачувано, без конфліктів і суперечок, поки одного жохливого вітряного дня на острів не налетів сильний ураган. Будівлі були зруйновані, загинуло багато людей, і велика частина землі опинилася під водою. Вціліло дуже мало врожаю, і ті люди, що вижили, помирали від солоної води. Майже вся інфраструктура була зруйнована. Їжа стала дефіцитом, почали поширюватися інфекції і хвороби, було недостатньо медичного обладнання. На острові почався хаос. Люди навіть почали сперечатися щодо того, що краще було б зробити! Коли здавалося, надія втрачена, було отримано повідомлення з сусіднього острова Ікспрат. Ікспрати висловлювали занепокоєння долею пастиків і пропонували переїхати до Ікспрату. Ви є тими, хто вирішив переїхати.

ОСТРІВ ІКСПРАТ

Ви живете на острові ікспратів, розташованому в Тихому океані, на шляху одного стародавнього судноплавного маршруту через океан. Ваш острів традиційно жив із торгівлі і зв'язків з іншими країнами, ви мали політику відкритих кордонів сотні років. Це означає, що мандрівники і іммігранти з багатьох різних культур були важливою особливістю життя на острові. Результатом стало дуже різноманітне населення з широким спектром думок, переконань і культурних звичаїв. Ваша національна культура приймає таке різноманіття: у людей є великий інтерес до інших звичаїв, побуту, вірувань та ідеологій. Звичайно, з таким різноманіттям не кожна ідея чи ідеологія може бути всіма прийнятою.

Суперечки і конфлікти стали способом життя на Ікспраті. Майже кожна зустріч двох людей не обходиться без ретельного обговорення думок, переконань та ідей. Крім того, майже кожна зустріч не обходиться без суперечок. Суперечки – це вже майже національне хобі. Тому немає ніяких законів, які обмежують те, що одна людина або одна група може сказати іншому, або що одна людина або одна група може сказати про інших. Деякі люди кажуть жохливі речі. Іноді це призводить до того, що люди роблять погані вчинки. Такі дії переслідуються за законом; висловлювання – ні.

Життя на Ікспраті цікаве, воно приймає різні виклики та постійно змінюється. Ви цінуєте багатство культури і те, що можете сказати все, що завгодно. Ви знаєте, що нескінченна суперечка і сварка не завжди призводить до щастя. Насправді ви часто вважаєте суперечки дуже виснажливими і болючими: не завжди легко почути, як люди кажуть, що те, що ви думаєте – неправильне, не кажучи вже про те, що ви вважаєте це жорстоким. Ви також бачили, як деякі групи в суспільстві мають тенденцію ставати частішими жертвами жорстокої і нетерпимої мови, ніж інші. Однак вам здається важливим, що ніхто і ніколи не повинен бути обмеженим у висловлюванні своїх переконань. Одного вітряного дня ваш острів отримав звістку, що дуже сильний ураган пронісся над одним з інших островів Тихого океану. Ви дуже мало знаєте про той острів – вони завжди трималися осторонь. Ви чули розповіді, що люди, які живуть на острові, дуже дурні і відсталі, але ви ніколи нікого звідти не зустрічали. Ви знаєте, що острів майже неможливо відвідати. Уряд оголосив, що острів пастиків так сильно постраждав в результаті урагану, що більшість жителів, які вижили, переїдуть на Ікспрат. Вони, ймовірно, можуть бути змушені це зробити, але це означатиме, що нинішні мешканці повинні будуть багато чого змінити. Роботу доведеться ділити, також може бути недостатньо житла для всіх.

Підсумки

Поема «Пісня про Гайавату» починається з розповіді про утворення Ліги племен. Це не просто поетизація історичного факту, а зображення процесу творення нового світу на засадах миру та взаєморозуміння, єднання для всіх народів. Зміст поеми ось уже декілька століть змушує замислитися не одне покоління читачів над проблемою не лише національного, а й загальнолюдського єднання.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
7	Шолом-Алейхем. Віхи життєвого і творчого шляху письменника. Відображення у його творах долі єврейського народу.	<ul style="list-style-type: none"> • знає спільні факти життя двох народів –українського та єврейського, їхньої спільної долі й спільної боротьби за добробут та щастя; • засуджує дискримінацію і упередженість; • пропонує конкретні кроки щодо протидії злочинам на ґрунті ненависті та ворожнечі. 	<ul style="list-style-type: none"> • відкритість до інших культур, переконань, поглядів людей; • поцінування людської гідності та справедливості; • навички демократичної участі; • полікультурність.

Вправа «Доста»,

7 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 138.

Мета

Підвищення рівня обізнаності про жертви Голокосту, уболівання за долю єврейського народу, який пережив погроми і приниження; зв'язок із сучасністю та вироблення спільних дій для запобігання приниженню та дискримінації груп людей за різними ознаками (релігійними, національними тощо).

Інструкція

1. Учасники об'єднуються у невеликі групи від 2 до 3 осіб, які поділяють відчуття та погляди. Це може бути пов'язано з їхньою етнічною ознакою або громадянською, це також може бути пов'язано з різними соціальними або релігійними групами. Як варіант можна надати список категорій і попросити учасників визначити себе як одну з них, наприклад, як прихильника конкретної футбольної команди, як людини, що вивчає іспанську, або як людини, яка має пристрасть до хіп-хопу, гри в теніс, до плавання тощо.
2. Учасники отримують роздатковий матеріал із фактами про жорстоке поводження, що випало на долю населення X (не розкриваючи їм назву групи населення – євреї), читають його.

Роздатковий матеріал

- У період між 1933 і 1945 роками під час Голокосту було вбито понад 11 мільйонів чоловіків, жінок і дітей. Приблизно шість мільйонів із них були X.
- Наймасовіше вбивство при Голокості сталося у вересні 1941 року в урочищі Бабин Яр у Києві в Україні, де було вбито більше 33 000 X всього за два дні.
- 9 листопада 1938 року на території Німеччини та Австрії сталася Кришталева ніч або Ніч розбитих вітрин, коли нацисти віроломно напали на X громади. Нацисти зруйнували, пограбували і спалили понад 1000 синагог, знищили більше 7000 підприємств. Вони також зруйнували X лікарні, школи, цвинтаря і будинки. Коли все було скінчено, 96 X були вбиті і 30000 заарештовано.
- На перших етапах знищення європейських X нацисти насильно переселяли їх в гетто і дотримувалися політики непрямого винищення, позбавляючи X основних засобів до існування. У найбільшому Варшавському гетто в Польщі кожен місяць помирало близько 1% населення.
- Приблизно 1/3 частина наявного на той час X народу була вбита при Голокості.

Обговорення

- Що ви відчували, коли читали інформацію?
- Про яких саме людей іде мова у поданій інформації?
- Які інші групи людей нацисти прагнули знищити? (учитель записує на дошці групи, які називають учні: люди з обмеженими можливостями, роми та синті, африканські та змішані раси європейців тощо).
- Які групи людей можуть переслідуватися у наш час? (учитель обводить групи людей, які вже були названі, та доповнює список на дошці)

Після обговорення учні у малих групах продумують по одній пропозиції, які б стали реальною допомогою групам людей (зі списку на дошці), озвучують їх та створюють «Список спеціальних пропозицій».

Додаткова інформація

«Dosta» – це слово у ромів означає «достатньо», це назва інформаційно-пропагандистської кампанії, яка спрямована на об'єднання спільнот не романського походження, але близьких до них. Інформацію про «Доста» можна знайти на сайті <http://dosta.org>. Є й інші сайти, які містять інформацію про Голокост, яку можна використовувати для дослідження: <http://isurvived.org>; <http://www.preventgenocide.org>

Підсумки

Трагедія Голокосту – це урок для всього людства, застереження щодо розповсюдження ксенофобії. Відзначаючи пам'ять невинних жертв, ми повинні бути рішучими у боротьбі з будь-якими проявами жорстокості, нетерпимості до людей різних груп. Акцентування уваги на розумінні перекладу імені Шолом-Алейхема – «мир вам», що так актуально звучить нині на всіх мовах як заклик до миру, єдності та злагоди.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи
8	Загальнокультурне значення священних книг народів світу, найвідоміші з них. Священні книги як вихідна основа світових релігій, етичних уявлень, мистецтва різних народів.	<ul style="list-style-type: none"> • знає про різні релігії та їхні принципи в ставленні до духовних та світських питань; • розуміє зміст статті 18 Загальної декларації прав людини; • сприймає різноманітність вірувань та релігій. 	<ul style="list-style-type: none"> • відкритість до інших культур, переконань, поглядів; • повага до свободи вираження поглядів, віри та релігії, переконань та інформації, свободи від дискримінації; • усвідомлення власної ідентичності.

Вправа «Віруючі», 8 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 107, 562.

Мета

Порівняти та протиставити свої різноманітні вірування, прийти до глибшого розуміння статті 18 Загальної декларації прав людини шляхом особистого обміну поглядами.

Інструкція

1. Учитель пояснює, що в цій вправі учасники будуть обговорювати свої переконання та віру, деякі люди можуть бути глибоко релігійними, інші не дуже, а деякі, можливо, не мають жодної релігії.
2. Важливо акцентувати, що захист релігійних переконань від образ і наклепу, як і паплюження релігійних символів, підпадає під сферу свободи релігії. Проте захист свободи думки та слова не означає повний імунітет від критики переконань. Таким чином, чесний, відкритий запит прийнятний тоді, коли висловлювання не є мотивовані забобами та дискримінацією.
3. Учасники об'єднуються у групи приблизно по 4–6 осіб.
4. На столі всередині кожної групи розміщуються декілька карток (кількість карток учитель вибирає в залежності від того, скільки є часу на виконання вправи) лицьовою стороною донизу. Учасники по черзі беруть картку, читають її вголос, а потім коментують прочитане. Потім інші учасники мають можливість навести приклад зі своєї власної релігії або досвіду. Таким чином, вони отримають широке бачення з питань, пізніше можуть обговорити теми, які сприяли створенню особливого інтересу.

Обговорення

- Наведіть приклади ігнорування та упередженого ставлення до релігійних і нерелігійних традицій у нашій країні.
- Що ми можемо зробити, щоб зменшити ігнорування та упередження?
- Які цінності та переконання різних релігій об'єднують людей та народи?

Підсумки

Права людини є універсальним стандартом. Вони є компонентом кожної релігії, кожної цивілізації. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів (Загальна декларація прав людини, стаття 18).

Роздатковий матеріал. Картки з твердженнями

Чоловіки і жінки мають різні функції і ролі в нашій життєвій позиції, наприклад, щодо проведення церемоній.	Нас учать допомагати нужденним і бідним.
Злочини та дискримінації були скоєні або тривають тепер в ім'я моєї життєвої позиції.	У нас є конкретний термін у календарі для проведення посту.
Наша життєва позиція має певні моральні норми і правила щодо шлюбу, сексуального життя.	Ми віримо в цінність життя як у найголовнішу річ для збереження світу.
Наша життєва позиція заснована на священних книгах або писаннях.	У нас є власний календар, який часто відрізняється від офіційного.
Наша життєва позиція вчить толерантному ставленню до інших релігій та вірувань.	Ми віримо, що життя має не тільки матеріальний, але й суттєвий духовний вимір.
Ми віримо в життя після смерті і в Страшний суд.	Наш Новий рік святкуємо не 1 січня.
Ми вшановуємо померлих принаймні раз на рік і відвідуємо цвинтарі.	Ми повинні молитися кілька разів на день.
Ми організуємо школи і класи, де дітей вчать нашої життєвої позиції.	Ми вважаємо, що у нас є особливі відносини з Творцем.
У нас є наші власні історії про те, як був створений світ.	Ми вважаємо, що сенс і мета життя – в постійному творчому пошуку.
Наша життєва позиція вчить не тільки духовності, а також тому, як має функціонувати суспільство.	Наша життєва позиція забезпечує етичні рамки, де моральні цінності чітко визначено.

Клас	Тема	Очікуваний результат	Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонованої вправи
9	Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер. «До радості». Просвітницька ідея об'єднання людства в оді «До радості» Ф. Шиллера. Пафос твору, який став гімном Євросоюзу.	<ul style="list-style-type: none"> знає міжнародні європейські організації та орієнтири їх діяльності; пояснює, чому ода «До радості» Ф. Шиллера стала гімном Євросоюзу; поділяє європейські цінності. 	<ul style="list-style-type: none"> відкритість до інших культур, переконань, поглядів; навички критичного мислення; навички демократичної участі; громадянська відповідальність; навички аргументовано висловлювати власну позицію.

Вправа: «Цінності, що об'єднують»,

9 клас

Час: 15 хв.

Використані матеріали

Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас», с. 60.

Мета

Сприяти становленню активної позиції учнів стосовно ідеалів і цінностей розвитку демократичного суспільства в Україні та Європі.

Інструкція

- Учні об'єднуються у групи. Кожна група отримує роздатковий матеріал: тексти твору «Ода радості» та інформаційні повідомлення (одна частина груп «Рада Європи», інша – «Європейський Союз»).
- Учитель пропонує для прослуховування музичну версію «Ода радості».
- Завдання: знайти та відзначити цінності, задекларовані у творі Ф. Шиллера та в інформаційних текстах, обговорити та пояснити логічні паралелі/зв'язки знайденої у текстах інформації.
- Презентація: спікери від груп повідомляють про результат завдання.

Обговорення

- Чому «Ода до радості» стала гімном Європейського Союзу?
- Як цінності, задекларовані Радою Європи та Європейським Союзом, можуть сприяти відкритості до інших культур, переконань, поглядів, мирному співіснуванню людей?

Роздатковий матеріал «Рада Європи»

Ра́да Євро́пи (англ. Council of Europe, фр. Conseil de l'Europe) – міжнародна організація 47 держав-членів у європейському просторі.

Членство відкрите для всіх європейських держав, які визнають принцип верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян.

Рада Європи виступає за свободу слова і засобів масової інформації, свободу зборів, рівність і захист меншин. Вона розпочала кампанії з таких питань, як захист дітей, боротьба з пропагандою ненависті в Інтернеті, за права ромів, найбільшої меншини Європи. Рада Європи допомагає державам-членам у боротьбі з корупцією і тероризмом, а також провести необхідні судові реформи. Її група експертів у галузі конституційного права, відома як Венеціанська комісія, пропонує юридичні консультації для країн у всьому світі.

Рада Європи захищає права людини в рамках міжнародних конвенцій, таких як Конвенція про запобігання

та боротьбу з насильством щодо жінок та насиллям у сім'ї та Конвенція про кіберзлочинність. Вона стежить за прогресом держав-членів у цих сферах і дає рекомендації через незалежні контрольні експертні органи. Держави-члени Ради Європи більше не застосовують смертну кару.

Цінності Ради Європи:

1. права людини;
2. демократія;
3. верховенство права.

День Європи (Рада Європи) – це день щорічного святкування миру та єдності в Європі. Існують два різні визначення Дня Європи: 5 травня як день заснування Ради Європи і 9 травня як день народження Європейського Союзу.

Роздатковий матеріал «Європейський Союз»

Європейський Союз (Євросоюз, ЄС, англ. European Union, EU) – економічний та політичний союз 28 держав-членів, що розташовані здебільшого у Європі.

Європейські цінності є стандартами певних технологічних процедур у різних галузях життя суспільства і діяльності держави, наприклад, для формування органів державної влади й управління (стандарти демократії), взаємодії гілок влад, діяльності партій та існування багатопартійної системи загалом, ставлення влади і громадян до права, взаємодії між державою і громадянином (аспект прав та свобод людини), управління економікою (в тому числі освітою й наукою), налагодження діалогу влади з суспільством і т. ін.

Основні **європейські цінності**, що наводяться профільними організаціями та на яких базується європейська спільнота, це:

- повага до людської гідності,
- фундаментальні права, включаючи права спільнот та родин,
- свобода (волевиявлення, свобода слова, свобода ЗМІ),
- демократія,
- рівність усіх членів суспільства, включаючи меншини, та незалежно від гендеру,
- верховенство закону,
- плюралізм,
- відсутність дискримінації,
- толерантність,
- справедливість,
- солідарність,
- відповідальність,
- рівні гендерні права.

День Європи (Рада Європи) – це день щорічного святкування миру та єдності в Європі. Існують два різні визначення Дня Європи: 5 травня як день заснування Ради Європи і 9 травня як день народження Європейського Союзу.

Підсумки

Акцентується увага, що в основі твору «Ода радості» лежить властивий Шиллеру принциповий оптимізм, віра в людину, переконаність у тому, що люди можуть зріднитися одне з одним. Цей гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, які відстоює Європа.